

تطبيق گفتمانی امنیت اقتصادی دولت خاتمی با امنیت اقتصادی
از منظر امام خمینی (ره)

سید ابوالفضل حسینی زاده^۱، سید حسن قاضوی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۴

چکیده:

توجه به بُعد اقتصادی امنیت ملی را می‌توان، از مهم‌ترین رسالت هر دولتی دانست. اگر چه دولت خاتمی بر اساس شعار «توسعه‌ی سیاسی» برنامه‌ی خود را آغاز کرد؛ و شعار حمایت از «آزادی، عدالت و معنویت» را محور تبلیغاتی خود قرار داده بود. اما این دولت هم همان سیاست تعدیل اقتصادی را در پیش گرفت و مدیران اقتصادی دولت وی نیز همان مدیران اقتصادی دولت سازندگی بودند در قالب همان تئوری اقتصادی. از این رو، پیامدهای ناگوار سیاست تعدیل اقتصادی، گریبان اصلاح‌طلبان را نیز گرفت و طبقات متوسط و ضعیف جامعه را از آنان سرخورده و ناخرسند ساخت و با غفلت و عدم توجه به امر پیشرفت اقتصادی، شاهد تورم، بیکاری، رکود واحدهای تولیدی، کاهش صادرات و افزایش واردات در این دوران نیز هستیم که امنیت اقتصادی را تهدید می‌کرد. در این مقاله با استفاده از روش تحلیل توصیفی تطبیقی به توصیف و تحلیل راهبردهای تامین امنیت اقتصادی در دولت اصلاحات پرداخته و آنها را با گفتمان امنیتی امام خمینی (ره) در حوزه اقتصاد تطبیق خواهیم داد. فرضیه پژوهش این است که مشکلات اقتصادی در این دوره، نشان از عدم توجه این دولت به اندیشه‌های امام داشت که در صورت توجه به آنها، کشور مصون از آن تهدیدات می‌ماند.

واژگان اصلی: امنیت اقتصادی؛ دولت خاتمی؛ امام‌خمینی (ره)

۱. دانش آموخته دکتری مطالعات انقلاب اسلامی دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول) Abolfazl.hoseyni@ut.ac.ir

Shghazavi@ut.ac.ir

۲. استادیار دانشکده معارف و اندیشه دانشگاه تهران، تهران، ایران

در دهه‌های اخیر توجه به بعد اقتصادی امنیت رو به فزونی گذاشته و متغیرهای اقتصادی در مقایسه با متغیرهای نظامی اهمیت بیشتری پیدا کرده‌اند. همچنین مناقشه‌های اقتصادی جای درگیری‌های نظامی را گرفته است. (روزکرانس، ۱۳۸۶، ص ۳۴۹) بر این اساس، تامین امنیت اقتصادی را می‌توان یکی از اولویت‌های برنامه ریزی توسعه و پیشرفت در همه دولت‌ها ذکر کرد. هدف این نوشتار، بررسی و ارزیابی مولفه‌های تامین امنیت اقتصادی در دولت خاتمی بر اساس اندیشه امام خمینی (ره) است. چرا که نقش اندیشه‌های وی در همراه ساختن توده عظیم مردم و تاسیس نظام جمهوری اسلامی ایران، می‌طلبد که سیاست‌ها و راهبردهای کلان دولت‌ها را در رصد دائمی با اندیشه ایشان قرار داد تا انطباق کامل سیاست‌ها با اندیشه امام خمینی (ره)، مورد توجه و بررسی قرار گیرد. اهمیت این پژوهش در ارائه الگویی است که بتوان بر اساس آن، چهارچوب سیاست‌های کلان اقتصادی از منظر اندیشه امام خمینی را طراحی نموده و یا بر اساس آن چهارچوب سیاست‌های اقتصادی را مورد بررسی و ارزیابی قرار داد.

پژوهش حاضر بر اساس هدف، نظری و توسعه‌ای و بر اساس ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی و تطبیقی است. روش توصیفی-تحلیلی، چگونگی وضع موجود را تبیین، تفسیر و تعیین می‌کند (طاهری، ۱۳۹۰: ۱۴۳-۱۴۲). همچنین سعی می‌شود با بررسی اسناد و متون مرتبط با اندیشه‌های امام خمینی (ره)، مولفه‌های امنیت اقتصادی در اندیشه امام را به دست آورد. همچنین در این مقاله از روش تطبیقی نیز استفاده می‌شود، تحلیل تطبیقی به معنای توصیف و تبیین مشابهت‌ها و تفاوت‌های شرایط یا پیامدها در بین واحدهای اجتماعی بزرگ مقیاس مانند مناطق، ملت‌ها، جوامع و فرهنگ‌هاست. (غفاری، ۱۳۸۱: ش ۴، ص ۹۹) بر این اساس دو طرز تفکر و یا دو سیاست را نیز می‌توان با هم مقایسه و یکی را بر دیگری تطبیق نمود. در جمع‌آوری اطلاعات نیز از منابع کتابخانه‌ای، مجلات و مقالات معتبر تخصصی استفاده شده است.

تمرکز این پژوهش دستیابی به این پرسش اصلی است که امنیت اقتصادی دولت خاتمی از چه عناصر و مولفه‌هایی برخوردار بوده و در مقایسه با اندیشه امام خمینی (ره)، چگونه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد؟ فرضیه پژوهش این است که در صورت توجه و التزام به رهنمودهای امام خمینی (ره)، امنیت اقتصادی در این دوره مورد تهدید قرار نمی‌گرفت.

۱. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های صورت گرفته. با استقرایی که از منابع مرتبط با موضوع صورت گرفت، گرچه تحقیقی که بصورت مستقل به موضوع مقاله پرداخته باشد، به دست نیامد اما آثاری وجود دارد که به نحوی می‌تواند پیشینه تحقیق تلقی گردد. آثار احصاء شده را می‌توان به سه دسته تقسیم نمود: دسته اول آثاری است که به مقوله امنیت اقتصادی پرداخته است و دسته دوم نیز پژوهش‌هایی است که سیاست‌های اقتصادی دوره ریاست جمهوری آقای خاتمی را بررسی نموده است و در دسته سوم آثاری قرار می‌گیرد که به امنیت اقتصادی از منظر امام خمینی (ره) می‌پردازد که در ادامه به مهم‌ترین آنها اشاره می‌کنیم:

۲-۱ پژوهش‌هایی در حوزه امنیت اقتصادی

سینا مکی آبادی در کتاب خود «امنیت اقتصادی» (۱۳۹۷)، انتشارات شفاف، در پنج فصل به این موضوع پرداخته است. در فصل اول به مفاهیمی نظیر امنیت، اقتصاد و امنیت اقتصادی و رویکردهای مختلف امنیت اقتصادی و عوامل موثر بر امنیت و ناامنی اقتصادی پرداخته است. در فصل دوم به نقش امنیت اقتصادی در فراهم نمودن رفاه اقتصادی و همچنین به تشریح آثار ناامنی بر اشتغال بخش‌های عمده اقتصادی اشاره دارد. فصل سوم به جایگاه قانون در امنیت اقتصادی و تاثیر ثبات سیاسی و بی‌ثباتی سیاسی بر امنیت اقتصادی و در فصل چهارم جایگاه امنیت اقتصادی از منظر اسلام را بیان می‌کند و در فصل آخر نیز به گوشه‌ای از بیانات مقام

معظم رهبری پیرامون امنیت اقتصادی اشاره می‌کند.

ناصر جهانیان در کتاب «امنیت اقتصادی از دیدگاه اسلام و راهبردهای آن» ۱۳۹۸، انتشارات نور علم، به اهمیت تامین امنیت اقتصادی در دنیای امروز و جایگاه امنیت اقتصادی در اسلام و راهبردهای اجرای آن می‌پردازد. او می‌نویسد که امنیت اقتصادی مهم‌ترین شاخص توسعه‌یافتگی است. بحران‌های سیاسی، جنگ‌های داخلی و بی‌توجهی صاحبان قدرت به منافع جامعه، عواملی است که هر لحظه شکنندگی امنیت را برای سرمایه‌ها و نیروی انسانی کارآمد افزون‌تر می‌سازد. امنیت کالایی عمومی است که دولت متکفل اصلی عرضه آن است. اختلال در عرضه امنیت یا ناامنی موجب عدم تعادل در تمامی بازارها می‌شود. امنیت ملی ابعاد سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، نظامی، و اقتصادی دارد. ابعاد سیاسی و نظامی امنیت تا حول و حوش جنگ جهانی دوم از اهمیت بسیاری برخوردار بودند، اما پس از آن به ویژه در عصر جهانی شدن امنیت اقتصادی به اندازه‌ای اهمیت یافته است که برخی به غلط استدلال می‌کنند که در حال حاضر امنیت اقتصادی تنها بعد حیاتی امنیت است.

باری بوزان نویسنده کتاب «مردم، دولت‌ها و هراس» ۱۳۷۸، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، در ابتدا به تبیین حدود وظایف دولت به عنوان منبع اصلی تامین امنیت و نیز منافع هر یک از دو مقوله دولت و مردم در عرصه امنیت ملی پرداخته و نحوه تامین امنیت در عرصه‌های مختلف جهانی، منطقه‌ای، اقتصادی و زیست محیطی را بیان می‌دارد. وی پس از ارائه شناخت کافی از امنیت ملی و امنیت بین‌المللی به مشکلات منطقی، مفهومی و سیاسی موجود در این زمینه اشاره می‌کند و با جمع‌بندی مباحث خود چنین نتیجه‌گیری می‌کند که باید از محدود ساختن مفهوم امنیت ملی به دولت‌ها احتراز نمود و در تحلیل این مفهوم، روابط و مناسبات دولت با سطوح فردی، منطقه‌ای و سیستمی را نیز مد نظر قرار داد. او در فصل سوم و

همچنین فصل ششم کتاب به امنیت اقتصادی می پردازد. او تهدید اقتصادی را سخت ترین و پیچیده ترین تهدیدات برای بررسی در چاقوب امنیت ملی می داند چرا که وضعیت عادی بازیگران در اقتصاد بازار مبتنی بر ریسک، رقابت تهاجمی و عدم قطعیت است. به نظر بوزان، امنیت اقتصادی، دسترسی به منابع، سرمایه و پول، منابع مالی و بازارهای لازم برای حفظ سطوح قابل قبول از رفاه و قدرت دولت را در برمی گیرد

۲-۲ پژوهش هایی در حوزه سیاست های اقتصادی دولت خاتمی

آقای دکتر عباس مصلی نژاد در کتاب «آسیب شناسی توسعه اقتصادی ایران» ۱۳۹۶، انتشارات اختران؛ طیف وسیعی از موضوعات و پیامدهای برنامه توسعه اقتصادی ایران را طی برنامه های یکم تا چهارم توسعه و در دو بخش مورد بررسی قرار داده است، نخستین بخش مبانی سیاست های تعدیل اقتصادی و محور برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را در برنامه های اول و دوم تبیین می سازد و نقش دولت را در پیامدهای منفی ناشی از سیاست ها مورد بحث قرار می دهد؛ بخش دوم نیز برنامه سوم و چهارم توسعه را بررسی می کند. لازم به ذکر است که برنامه دوم و سوم توسعه در دولت خاتمی مورد اجرا قرار گرفته است.

آقای سید حسین ولی پور زرومی در کتاب «گفتمان های امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران» ۱۳۸۳، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی؛ با تبیین سه گفتمان بسط محور، حفظ محور و رشد محور، با قرار دادن دولت خاتمی در گفتمان رشد محور، ملاحظات امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از جمله ابعاد اقتصادی سیاست های امنیت ملی در این دوره را مورد بررسی قرار داده است.

۳-۲ پژوهش هایی در حوزه امنیت اقتصادی از منظر امام خمینی(ره)

کریمی مله، علی؛ بابایی، اکبر (۱۳۹۰). در کتاب «امنیت ملی از منظر امام خمینی(ره)» انتشارات

پژوهشکده مطالعات راهبردی در فصل سوم کتاب به رویکرد امنیت ملی امام خمینی (ره) پرداخته اند. این فصل از سه بخش تشکیل شده است: الف) تاملی معرفت‌شناسانه در مسئله امنیت ملی ب) اصول و مؤلفه‌های امنیت ملی پ) مؤلفه‌های تأمین‌کننده امنیت ملی. در فصل چهارم کتاب تهدیدها و آسیب‌پذیری امنیت ملی را مورد توجه قرار داده است که از چهار بخش تشکیل شده است: آسیب و تهدیدهای سیاسی امنیت ملی از نگاه امام، تهدیدها و آسیب‌پذیری‌های فرهنگی - اجتماعی امنیت از نگاه امام، تهدیدها و آسیب‌های اقتصادی امنیت ملی از نگاه امام، تهدیدها و آسیب‌پذیری‌ها نظامی امنیت ملی از نگاه امام (ره). این کتاب اشاره‌ای به رویکرد امنیتی دولت‌ها در جمهوری اسلامی ایران ندارد.

آقای علیرضا خسروی، (۱۳۹۱). در کتاب «مکتب امنیتی امام خمینی (ره) (مبادی و مبانی فرانظری امنیت در گفتمان انقلاب اسلامی)» انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر به شرح و بررسی توصیفی و تحلیلی مبادی و مبانی فرانظری و نظری امنیت در اندیشه امام خمینی (ره) می‌پردازد. به نظر او مکتب امنیتی امام خمینی (ره) عبارت است از یک چهارچوب تئوریک و البته معطوف به عمل، که اولاد دارای مبانی فرانظری شامل معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و انسان‌شناسی مشخص می‌باشد و ثانیاً مبتنی بر این مبانی فرانظری؛ مفروضات امنیتی، اصول امنیتی و اهداف امنیتی آن مشخص می‌گردد و در نهایت این‌که سایر مفاهیم امنیتی هم‌چون: مرجع و موضوع امنیت، مسایل و چالش‌های امنیتی، روش‌ها و سطوح تحلیل امنیت، مرزهای امنیتی و مطالبی دیگری از این دست که در متون دینی از آن به اجزای نظریه امنیت یاد می‌شود، تبیین می‌نماید. این مکتب، مکتبی است دین‌بنیان که نه با مبانی مکتب رئالیسم همخوانی دارد و نه مشابه گزاره‌های مکاتب لیبرالیستی و سایر مکاتب مدرن و میانه دیگر است. نکته قابل توجه در مورد این کتاب این است که کاری به

نگرش امنیتی دولت‌ها در جمهوری اسلامی ایران ندارد.

۲. مفهوم شناسی پژوهش

۱-۳ گفتمان

تحقیق حاضر از نظریه گفتمان به عنوان چارچوب نظری استفاده می‌کند. این نظریه در زبان شناسی پدید آمد. زلیگ هریس، بررسی واحد‌های بزرگتر از جمله را در کانون توجه زبان شناسی قرار داد و آن را تحلیل گفتمان نامید (سلطانی، ۱۳۸۳: ۱۵۴).

این نظریه بر تاثیر زبان در بازسازی جهان اجتماعی تاکید دارد. بر این اساس تنها از طریق زبان می‌توان به واقعیت دست یافت. اما زبان واقعیت از پیش موجود را منعکس نمی‌کند بلکه خود نیز در ایجاد واقعیت تاثیر می‌گذارد، پس این نظریه‌ها و گفتمانها هستند که به اشیاء و پدیده‌ها معنا می‌دهند. زبان نه تنها بازنمایی از واقعیت است بلکه جهان اجتماعی، هویتها و روابط اجتماعی را معنا و تفسیر می‌کند. تغییر در گفتمان منجر به تغییر جهان اجتماعی خواهد شد و منازعات گفتمانی نیز نظام اجتماعی جدید را بازتولید می‌کنند. (حسینی زاده، ۱۳۸۹: ۱۹).

لا کلاوموف متأثر از زبان شناسی سوسور معتقدند که معنادار شدن هر پدیده‌ای مستلزم گفتمانی شدن آن پدیده است و زبان ابزار ایجاد رابطه بین نظریه‌های سیاسی و اجتماعی است. سوسور با تفاوت زبان با سخن، امر فردی را از امر اجتماعی متمایز می‌سازد. (حقیقت، ۱۳۸۵: ۴۵۶). گفتمان متشکل از نشانه‌هایی است که اطراف یک نشانه مرکزی مفصل بندی شده‌اند و ارتباطی هم بین نشانه و معنایش وجود ندارد بلکه این نشانه‌ها دال‌های شناوری هستند که در درون گفتمانها معنا می‌یابند. (حسینی زاده، ۱۳۸۶: ۲۰).

این نظریه بر آن است تا از همه پدیده‌های اجتماعی تفسیر گفتمانی ارائه دهد (حسینی زاده، ۱۳۸۳: ۲۸: ۱۸۷) بر این اساس همه پدیده‌های اجتماعی را می‌توان با ابزارهای تحلیل

گفتمانی تحلیلی نمود (سلطانی، ۱۳۸۴: ۷۵). این نظریه که بسط نظریه گفتمان فوکو در حوزه فلسفه اجتماعی و سیاسی است بخشهایی از جامعه را احاطه نموده و به گفتارها و رفتارهای فردی و اجتماعی آنها معنا می‌دهد. (سلطانی، ۱۳۸۳: ش ۲۸: ۱۵۵) در گفتمان رابطه بین نشانه و واژه موقتی است و هر نشانه در درون یک گفتمان به یک تثبیت معنایی که البته موقت است دست می‌یابد که این موقتی بودن را با واژه وقته^۱ توضیح می‌دهند که شناوره بوده و امکان معنابخشی آن توسط گفتمان‌های دیگر نیز وجود دارد (حسینی زاده، ۱۳۸۶: ۲۰).

در گفتمان نشانه‌ها در اطراف دال مرکزی^۲، مفصل بندی شده که نقطه کلیدی و هویت بخش آن گفتمان است و سایر نشانه‌ها در سایه آن هویت می‌یابند. (بهرزولک، ۱۳۸۶: ۳۸). دال شناور^۳ هم حالتی است که نشانه در میدان منازعات گفتمانی برای تثبیت معنا شناور و معلق می‌شود (حقیقت، ۱۳۸۵: ۵۱۷). البته دالهای مرکزی هم دالهای شناوری هستند که معنای نشانه آن تثبیت شده ولی نشانه دال شناور معلق است و معنای دالهای یک گفتمان نیز در پیوند با یکدیگر معنا پیدا می‌کند (حسینی زاده، ۱۳۸۹: ۲۰).

۲-۳- امنیت اقتصادی

ماندل، امنیت اقتصادی را به قابلیت و قدرت اقتصادی و موفقیت در بازارهای بین‌المللی پیوند می‌زند، او امنیت اقتصادی را در میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات و هم از مجرای عملکرد داخلی و هم حضور در بازارهای بین‌المللی می‌داند. (ماندل، ۱۳۷۷ص ۷۴) بوزان، امنیت اقتصادی را در دسترسی به منابع، سرمایه و پول، منابع مالی و بازارهای لازم برای حفظ سطوح قابل قبول از رفاه و قدرت دولت،

1. moment
2. nodal point
3. flouting signifiers

تعریف می کند. (بوزان، ۱۳۷۸ص ۳۴) برخی نیز منابع طبیعی، منابع تولیدی، منابع غیر مشهود یا غیر ملموس، سرمایه های منقول و نیروی انسانی را از عناصر اقتصادی موثر بر امنیت ملی می - داند. (روزکرانس، ۱۳۸۶، ص ۳۴۶)

در اندیشه سیاسی اسلام، امنیت اقتصادی به مصونیت یک فرد، گروه و ملت از تعرض و تجاوز به حقوق اقتصادی مشروعش، همچون ضروریات زیستی، رفاه عمومی و رشد اقتصادی، تعریف می شود. (جهان بزرگی، ۱۳۸۸ص ۹۹) در فقه شیعه، هر آن چیزی که باعث اخلال و افساد در نظام از جمله نظام اقتصادی گردد، در زمره تهدیدات اقتصادی قرار می - گیرد. (علیدوست، ۱۳۸۸صص ۱۲۶-۱۲۷)

۳. مولفه های تامین امنیت اقتصادی در دولت خاتمی

۴-۱ سامان دهی اقتصادی کشور

خاتمی اعتقاد داشت که اقتصاد ما بیمار است و تا این بیماری بصورت اصولی درمان نشود مشکلات اقتصادی ما حل نخواهد شد (خاتمی، ۱۳۸۰، ص ۱۴) دولت او برای چگونگی سامان دهی نارسایی های جدید اقتصادی همچون مشکلات تورمی ناشی از دولت قبل و بحران کاهش شدید درآمدهای نفتی، سیاست های کلی نظام در «سامان دهی اقتصادی کشور» را تصویب نمود. در رویکرد جدید وی، به عدالت اجتماعی و صیانت از گروه های کم درآمد، همسو با تلاش برای رشد اقتصادی توجه شده بود. (فوزی، ۱۳۸۴صص ۳۳۴-۳۳۵) همچنین در تاریخ ۱۳۷۹/۱/۱۷ قانون برنامه سوم توسعه در مجلس شورای اسلامی تصویب شد. در این برنامه سعی شد که به جنبه های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی پرداخته شود و این رویکرد ناشی از این آگاهی بود که امر توسعه شبکه ای بوده و باید همه اطراف را با هم اتخاذ کرد. (سریع القلم، ۱۳۸۲، ص ۵۵)

در این برنامه پیش‌بینی شده بود که نرخ تورم ۱۵/۹ درصد، رشد نقدینگی ۱۶/۴ درصد و رشد اقتصادی نیز به ۶ درصد برسد. رقابتی شدن فعالیت‌های اقتصادی، افزایش بهره‌وری دستگاه‌های اجرایی و کاهش تصدی‌گری دولت؛ اصلاح در نظام اداری، ساماندهی و افزایش بهره‌وری در شرکت‌های دولتی، واگذاری و در صورت ضرورت انحلال و ادغام این شرکت‌ها، توسعه عدالت اجتماعی، هدفمندی یارانه‌ها و تامین اجتماعی، اصلاح قانون و راه‌اندازی نظام جامع مالیاتی در کشور، حمایت از طرح‌های اشتغال‌زا و ایجاد فرصت‌های جدید شغلی و همچنین اختصاص حساب ذخیره ارزی به درآمدهای حاصل از صادرات نفت از مهم‌ترین اهداف این برنامه بود. (قنبری و صادقی، ۱۳۹۰، ج ۱، صص ۴۷۰-۴۷۱) در ادامه به بررسی مولفه‌های امنیت اقتصادی در دولت خاتمی می‌پردازیم.

۲-۴ ایجاد حساب ذخیره ارزی

با توجه به سهم بالای درآمدهای نفتی در بودجه کشور، همواره درآمدهای دولت متاثر از نوسانات و شوک‌های ناشی از قیمت آن بود و در این صورت یکی از معضلات عمده دولت در اقتصاد ایران، کسری بودجه بود که برای تامین آن اقدام به استقراض از بانک مرکزی می‌نمود و عملاً باعث افزایش نقدینگی و تورم در جامعه می‌گشت. (نیلی و دیگران، ۱۳۸۷، ص ۲۵۲)

کشورهای صادرکننده منابع پایان‌پذیر برای حل این مشکل اقدام به تاسیس صندوق ذخیره حساب تثبیت درآمدهای حاصل از فروش این منابع نمودند. دولت ایران نیز در این راستا مکلف شد تا درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت را در «حساب ذخیره ارزی درآمد نفت» خام ذخیره کرده و با ایجاد ثبات در درآمدهای حاصل از فروش نفت، منابع مورد نیاز سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی را فراهم آورد. (موسوی آزاد، ۱۳۹۰، صص ۳۵-۳۷)

۳-۴ رشد سرمایه‌گذاری خارجی

سرمایه و سرمایه دار از محیط غیر امن و تشنج زا گریزان است. در این رابطه دولت خاتمی تلاش کرد تا از طریق سیاست تشنج زدایی در روابط بین الملل و پیگیری گفتگوی تمدن‌ها، اعتبار بین المللی ایران را حفظ کند. او از طریق مردم سالاری در داخل و صلح در خارج برای ایران وجهه بین المللی کسب کرد (رمضانی، ۱۳۸۴، ص ۱۱۲) و از این طریق زمینه رشد سرمایه گذاری خارجی را فراهم آورد.

در سال ۸۱ به منظور تسهیل در فرآیند ورود سرمایه و فناوری خارجی، دسترسی به بازارهای جهانی، رفع مشکل اشتغال و نیل به رشد اقتصادی پایدار؛ قانون تشویق و حمایت از سرمایه گذاری خارجی تصویب شد که باعث کم شدن ریسک سرمایه‌گذاری در کشور میشد. در این دولت، طرح‌های سرمایه گذاری پذیرفته شده در سال‌های ۸۱-۸۲ بیش از ۵۰ درصد کل سرمایه گذاری خارجی پذیرفته شده در ده سال قبل از آن بود. (معاونت امور اقتصادی، ۱۳۸۳، ص ۲۸)

۴-۴ اصلاح نظام ارزی

در راستای یکسان‌سازی نرخ ارز و ثبات در بازار ارز، دولت مکلف به حرکت به سمت سیاست تک‌نرخی کردن ارز از ابتدای سال ۸۱ گردید. موفقیت نظام ارزی در انتقال به ساز و کار نرخ واحد برابری ریال را می‌توان از مهمترین دستاوردهای دولت خاتمی مطرح کرد. طراحی درست استراتژی، پرهیز از عجله و شتاب در اجرا، استفاده از تجارب ناموفق قبلی و اقدام در دوره زمانی مناسب، از مهمترین عوامل دخیل در موفقیت دولت وی بود. بر این اساس راهبرد «نظام ارز شناور مدیریت شده» مورد توجه قرار گرفت تا نیروهای عرضه و تقاضا، در تعیین نرخ ارز کاربرد بیشتری داشته باشند. (اداره بررسی‌های اقتصادی بانک مرکزی، ۱۳۸۴ ص ۱۳۶) پس از کاهش شدید ارزش ریال در سال ۷۴ تا ۷۸، در دوره ۷۸ تا ۸۴ این

روند معکوس شد، بگونه ای که نرخ موثر واقعی سبد مذکور از ۷۸۷۱ ریال در سال ۱۳۷۹ به ۵۸۱۲ ریال در مقطع پنج ماهه سال ۱۳۸۴ کاهش یافت که نشانه تقویت قابل توجه ارزش واقعی ریال در این دوره است.

۴-۵ اصلاح و آزادسازی بازار مالی کشور

اصلاح قوانین مرتبط با مالیات های مستقیم و حذف معافیت های ناکارای مالیاتی، اصلاح تعرفه ها، اجرای قانون تجمیع عوارض، اصلاح قانون محاسبات عمومی کشور، اصلاحات در بازار بورس، گام های مثبتی است که در برنامه سوم توسعه برای اصلاح ساختار مالی کشور برداشته شد. (مصلی نژاد، ۱۳۹۶صص ۲۴۹-۲۵۳)

۴-۶ اصلاح نظام بودجه ریزی کشور

دولت برای جلوگیری از افزایش نقدینگی و تورم طی سال های برنامه سوم توسعه، ممنوعیت استقراض از بانک مرکزی برای تامین کسری بودجه را مورد تاکید قرار داد. از ابتدای سال ۱۳۸۱ در راستای اصلاح و شفاف سازی نظام بودجه ریزی و انطباق آن با نظام طبقه بندی آمارهای دولت، تغییراتی در نظام بودجه ریزی کشور صورت گرفت. دسته بندی تبصره های بودجه و خودداری از درج تبصره های دائمی، هماهنگ کردن نظام برنامه ریزی بودجه با استانداردهای بین المللی، هماهنگ سازی شاخصه های مالی دولت با حساب های ملی، اهتمام به شیوه بودجه عملیاتی در برآورد هزینه ها، تنظیم بودجه عمرانی استانی در قالب نظام درآمد- هزینه استان و مصوبات هیئت وزیران، حذف ردیف های فرعی ذیل ردیف اصلی دستگاه ها، از جمله این اقدامات قرار گرفت. (معاونت امور اقتصادی، ۱۳۸۳صص ۱۶۱)

۴-۷ نرخ رشد اقتصادی نسبتا مطلوب

متوسط رشد سالانه تولید ناخالص داخلی در برنامه سوم توسعه ۵/۴ درصد بود که با توجه به

پیش بینی ۶ درصدی برنامه، کمی پایین تر از پیش بینی برنامه بود، اما نسبت به عملکرد برنامه دوم، رشد ۳/۸ درصدی را نشان می دهد. (مصلی نژاد، ۱۳۹۶ص ۲۵۶)

۴-۸ کاهش تقریبی نرخ تورم و افزایش تقریبی رفاه اقتصادی

تورم تاثیر نامطلوبی بر تحقق عدالت اجتماعی گذاشته و شکاف اقتصادی ناشی از آن موجب بروز جنبه های منفی در عرصه سیاسی و اجتماعی می شود. متوسط عملکرد نرخ تورم در برنامه سوم ۱۴/۱ درصد بود که کمتر از هدف پیش بینی شده ۱۵/۹ درصدی برنامه بود حتی از نرخ تورم سال ۱۳۷۸ (۲۰/۱) نیز کمتر شده بود. (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۸۴، ص ۴۲-۴۳) همچنین طی برنامه سوم توسعه، افزایش درآمد سرانه از یک سو و بهبود توزیع درآمد، از سوی دیگر، بهبود رفاه اجتماعی را دنبال داشت و نسبت هزینه دهک بالا (ثروتمندترین) به دهک پایین (فقیرترین) در کل جامعه طی دوره ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۲ با نرخ متوسط سالانه ۴/۹ درصد کاهش یافته و از ۱۹/۴ به ۱۵/۸ رسید. همچنین بهبود این شاخص در مناطق شهری با نرخ کاهش سالانه ۲/۷ درصد و در مناطق روستایی با نرخ کاهش سالانه ۷ درصد مشهود بود. (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۸۴، ص ۶۳)

هدفمند کردن یارانه مواد غذایی به سمت نیازمندان و توزیع کالا برک برای آنان، گسترش مراکز سرپرستی نیازمندان در بخش غیر دولتی، پرداخت مستمری به نیازمندان فاقد توان کار، تصویب قانون جلوگیری از افزایش قیمت ها تا پایان برنامه سوم تیر ۱۳۸۲، تشکیل ستاد بررسی و کنترل قیمت ها در اواخر سال ۱۳۸۱، همگی در بهبود توزیع درآمد و تحقق رفاه اجتماعی در این دولت نقش داشتند. (مصلی نژاد، ۱۳۹۶، ص ۲۵۹)

۴-۹ رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات

در دولت خاتمی به گسترش و توسعه هر چه بیشتر حوزه علم و فناوری اطلاعات و ارتباطات

اهمیت داده می‌شد و ایران توانست در میان ۱۶۲ کشور، در رتبه پنجاهم جهان از لحاظ جایگاه علم و فناوری قرار گیرد. (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۸۴، ص ۲۷) همچنین در حوزه مالی و اداری دولت تلاش کرد تا کشور را هم تراز با تغییرات جهانی در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات و زیرساخت‌های اطلاعاتی به پیش ببرد. (شهرام نیا، ۱۳۸۶، صص ۳۸۳-۳۹۳)

نحوه مفصل‌بندی گفتمان امنیتی دولت خاتمی در حوزه امنیت اقتصادی

ایجاد حساب ذخیره ارزی	اصلاح و آزادسازی بازار مالی کشور	اصلاح نظام بودجه‌ریزی کشور
رشد سرمایه‌گذاری	سامان‌دهی اقتصادی کشور	توجه به رشد اقتصادی
اصلاح نظام ارزی	رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات	کاهش نرخ تورم و افزایش رفاه

۴. امام خمینی (ره) و امنیت اقتصادی در دولت خاتمی

اگر چه با توجه به نتایج به دست آمده از برنامه‌های اقتصادی دولت خاتمی، می‌توان به ثبات نسبی اقتصادی و بهبود بخشی از شاخص‌های اقتصادی در این دوره و پیشبرد نسبی برنامه سوم توسعه پی برد، اما محدودیت‌های مالی دولت و موانع دیگر توانست مانع اقدام اساسی دولت در پیشبرد تغییرات ساختاری گسترده دولت در حوزه اقتصاد گردد و شاخص‌های مرتبط با توزیع عادلانه ثروت همچون ضریب جینی و سهم دهک‌های پایین نسبت به دهک‌های بالا در وضعیت مطلوبی قرار نداشتند. در ادامه وضعیت تامین امنیت اقتصادی در دولت خاتمی را از منظر اندیشه امام خمینی (ره) مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۵-۱ افزایش بی رویه واردات

واردات کشور در سال های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۲ روند رو به رشدی داشته بگونه ای که در حدود ۱۵/۷ درصد بیش از اهداف برنامه سوم توسعه رشد را نشان می دهد. (معاونت امور اقتصادی، ۱۳۸۳، ص ۹۳) طی برنامه سوم توسعه، واردات کالا و خدمات با رشد متوسط سالانه ۲۴/۲ درصد در مجموع معادل ۱۶۰ میلیارد دلار بوده که ۳۱ درصد بیشتر از رقم پیش بینی شده در برنامه بوده است. (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۸۴، ص ۵۲-۵۳). وضعیت خوب درآمدهای ارزی کشور به همراه مقررات زدایی وسیع و جهت گیری تسهیل تجاری، تاثیر زیادی در رشد واردات در دولت خاتمی گذاشت که سبب شد میزان تعهدات خارجی کشور نیز افزایش پیدا کند. (اداره بررسی های اقتصادی بانک مرکزی، ۱۳۸۴، صص ۱۳۷-۱۳۸)

حضرت امام خمینی تاکید داشتند که اگر کشوری بخواهد استقلال داشته باشد، لازمه اش این است که «واردات» را از افکارش دور سازد. (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۴ ص ۱۱۶) و اگر چنانچه برای استقلال در صنعت کشاورزی، نفت و... تلاش نکنیم، کشورهای دیگر از همین نقطه ضعف ما استفاده کرده و استقلال ما را زیر سؤال خواهند برد. ایشان فراموش کردن واردات و توجه به تولید داخلی را باعث رشد و شکوفایی استعدادهای داخلی قلمداد می نمایند که در هر رشته و تخصصی خود را نمایان می سازند و چرخ اقتصاد را در تمامی عرصه های آن به چرخش در می آورند. (همان، ج ۱۴ ص ۱۱۵) ایشان آنقدر از سیاست واردات محور بیزار بودند که حتی تحریم و محاصره اقتصادی را یک هدیه برای کشور می دانستند که فرصت اجباری و به عبارتی توفیق اجباری برای کشور ایجاد می نماید تا مسئولین به فکر تولید داخلی و تکیه بر نیروهای داخلی باشند و از این طریق با رشد و شکوفایی استعدادهای داخلی اقتصاد بومی و مستقل شکل گیرد. (همان، ج ۱۴ صص ۱۱۵-۱۱۶) ایشان تحریم و محاصره اقتصادی و به

عبارتی منزوی شدن را لازمه مستقل شدن می‌داند. (همان، ج ۱۳، صص ۳۱۲-۳۱۳) لازم به ذکر است که امام، توفیق سیاست مبتنی بر نفی واردات را در کار و تلاش می‌داند نه تنبلی و کسالت. (همان، ج ۱۲، ص ۲)

با توجه به قاعده نفی سبیل نیز که امام خمینی در «کتاب البیع» به بحث و بررسی و تبیین مفاد و مستندات این قاعده می‌پردازند، (امام خمینی، ۱۴۲۱-ج ۲، صص ۷۲۱-۷۲۷) بیان می‌کند که: اگر در روابط بازرگانی دول یا تجار با بعضی از دول یا تجار بیگانه ترس بر بازار مسلمین و زندگی اقتصادی آنها باشد واجب است آن را ترک کنند، و چنین تجارتی حرام می‌باشد. و در صورت چنین ترسی، بر رؤسای مذهب (واجب) است که کالاهای آنان و تجارت با آنها را طبق مقتضیات زمان تحریم نمایند. و بر امت اسلامی متابعت آنان (واجب) است، چنان‌که بر همه آنها واجب است که در قطع این روابط جدیت کنند. (امام خمینی، ۱۳۸۵-ج ۱، ص ۵۵۳) که می‌توان این چنین برداشت نمود که سیاست اقتصادی واردات محور، که باعث عدم رونق کار و تلاش و تولید در داخل کشور شده و کشور را بیشتر در معرض وابستگی به غرب قرار می‌دهد، در فقه شیعه مردود است. لذا وی وابستگی اقتصادی را، در نهایت تهدیدی برای امنیت سیاسی و نظامی مطرح کرده که باید از آن پرهیز نمود. (امام خمینی، ۱۳۸۹-ج ۱، ص ۴۱) که در غیر این صورت ریشه کشور را به تباهی خواهد کشید. (همان، ج ۲، ص ۴۲۷) و برای همیشه ملت را به اسارت خواهد کشاند. (همان، ج ۱۳، صص ۳۱۲-۳۱۳)

۲-۵- کندی در روند صادرات غیر نفتی

صادرات کالای غیر نفتی در برنامه سوم حدود ۲ درصد بیشتر از اهداف برنامه را نشان می‌دهد (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۸۴، ص ۵۵۷) ولی این میزان از رشد صادرات، نمی‌تواند بیانگر مفهوم جهش صادراتی در برنامه سوم باشد. موانع ساختاری، ضعف در رقابت کالای داخلی با

کالای مشابه خارجی، کمبود سرمایه گذاری مولد، شکاف تکنولوژی، عدم توجه به خلق مزیت های صادراتی، عدم استراتژی مناسب صادراتی، ضعف در بازاریابی و فروش، عضو نبودن در مجامع و سازمان های بین المللی همانند WTO و... را می توان از علل عمده آن برشمرد. (معاونت امور اقتصادی، ۱۳۸۳ص ۹۲)

امام خمینی در پیام خود به ملت ایران در تاریخ یازدهم مهرماه شصت و هفت، راجع به تعیین سیاستهای کلی نظام در دوران بازسازی، بر «مبارزه با فرهنگ مصرفی که بزرگترین آفت یک جامعه انقلابی است و تشویق به تولیدات داخلی و برنامه ریزی در جهت توسعه صادرات و گسترش مبادی صدور کالا و خروج از تکیه به صادرات نفت» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۲۱، ص ۱۵۸-۱۵۹) تاکید می نماید. البته ایشان در زمینه صادرات غیر نفتی، بیشتر بر صادرات محصولات کشاورزی تاکید می کردند: کشاورزی این مملکت که باید علاوه بر اینکه اداره خود مملکت را بکند، صادرات هم داشته باشد. (همان، ج ۱۰، ص ۳۳۳)

همچنین در رابطه با محصولات غیر نفتی که مسلمین در رابطه با آنها اجازه مصرف ندارند و برای آنها حرام شده است می توانند با تولید و صادرات آنها، به صادرات کشور رونق بخشند مثل تولید کنسرو خرچنگ که مصرف آن برای مسلمین حرام است ولی برای کفار ایرادی ندارد. (امام خمینی، ۱۳۹۲، ج ۵، ص ۵۰۱)

۳-۵ افزایش حجم نقدینگی

در طول برنامه سوم توسعه، افزایش میانگین سالانه نقدینگی ۲۸/۹ درصدی بخش خصوصی را شاهدیم که ۱۶/۴ درصد بیش از هدف برنامه را نشان می دهد (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۸۴، ص ۴۰) لذا عدم مهار نقدینگی و تورم موجب شد تا آثار مثبت عملکرد ارزی بانک مرکزی در بخش تجارت خارجی خنثی شود، به طوری که روند تغییرات نرخ ارز واقعی،

حاکمی از کاهش قدرت رقابت پذیری کالاهای تولید داخل و کاهش توازن صادراتی بود. افزایش خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی، افزایش خالص مطالبات بانک مرکزی از بخش دولتی، اضافه برداشت بانک‌ها از بانک مرکزی، تغییر در نسبت‌های سپرده قانونی و کاهش آن، رواج چک‌های بانکی و تمایل مردم به سپرده‌های مدت‌دار را می‌توان از مهم‌ترین عوامل موثر بر رشد نقدینگی در دوره برنامه سوم توسعه دانست. (همان، ص ۱۵۵)

نقدینگی حجم پول نقد در خارج از سیستم بانکی است که قابلیت تورم زائی دارد، بدین معنی که چنانچه حجم پول نقد بالا باشد قدرت خرید بالا رفته و باعث گرانی کالا یا خدمات می‌شود. بنابراین حجم نقدینگی باید متناسب با میزان تولید کالا و خدمات باشد، در غیر این صورت باعث تورم با رکود خواهد شد. چرا که باید میزان نقدینگی در مقابل مقدار معینی از کالاها و خدمات تناسب داشته باشد و خارج از این سازوکار، نقدینگی باعث رشد سریع تقاضا برای کالاها و خدمات شده و اگر تولید همپای تقاضا افزایش نیابد زمینه تورم در اقتصاد را ایجاد می‌کند.

در اندیشه امام خمینی، سیاست‌گذاری اقتصادی بدون توجه به نیازهای معقول و منطقی جامعه، عدم توجه به نظام اقتصادی اسلام، غفلت از انسان‌های فاسد و باز گذاشتن دست آنان در دست‌درازی به بیت‌المال، دخالت بیگانگان و دشمنان خارجی در اقتصاد و توطئه آنها برای ضربه به اقتصاد کشور، از عوامل مهمی است که باعث ایجاد تورم و گرانی در جامعه می‌شود. و بر دولت اسلامی است که به این موارد توجه نماید (امام خمینی، ۱۳۸۹ ج ۴، ص ۵۰۷) ایشان هر کاری را که باعث ایجاد گرانی و تورم در جامعه می‌شود را نهی کرده و تاکید می‌کند که چنانچه کمالات انسانی و حس نوع دوستی در مردم تقویت گردد و همچنین سیاست‌های دولت مبتنی بر مراعات ضعفاء و فقرا در جامعه باشد، پدیده گرانی اتفاق نخواهد افتاد (همان، ج ۶ ص ۲۷۲)

۴-۵ وابستگی به درآمدهای نفتی

سهم بالای صادرات نفت و سهم اندک صادرات غیر نفتی در کل صادرات کشور از یک طرف و ناکارآمدی در تامین درآمدهای مالیاتی و سایر منابع درآمدی از طرف دیگر باعث شد که به رغم اتخاذ برخی تدابیر مبتنی بر عدم استفاده از این درآمد در هزینه های جاری و اختصاص آن به هزینه های عمرانی، وابستگی بودجه به درآمدهای نفتی افزایش یابد. (موسوی آزاد، ۱۳۹۰، صص ۳۵-۳۶) سهم درآمدهای نفتی از ۵۴/۹ درصد در سال ۷۹ به ۶۳/۸ درصد در سال ۸۳ افزایش یافته بود که به طور متوسط طی برنامه سوم ۶۱/۸ درصد بوده است. (اداره بررسی های اقتصادی بانک مرکزی، ۱۳۸۴، ص ۱۱۹) با توجه به آمار می توان نتیجه گرفت که اتکای بودجه دولت به فروش نفت بیش از ۵۰ درصد بوده است. (همان، ۱۳۸۴، ص ۱۲۱)

امام خمینی در پیام خود به ملت ایران در تاریخ یازدهم مهرماه شصت و هفت، راجع به تعیین سیاستهای کلی نظام در دوران بازسازی، بر «مبارزه با فرهنگ مصرفی که بزرگترین آفت یک جامعه انقلابی است و تشویق به تولیدات داخلی و برنامه ریزی در جهت توسعه صادرات و گسترش مبادی صدور کالا و خروج از تکیه به صادرات نفت» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۲۱، صص ۱۵۸-۱۵۹) تاکید داشتند. به نظر ایشان بهترین راه مبارزه با ناامنی و کاهش تهدیدهای امنیتی در حوزه اقتصاد، رسیدن به خوداتکایی همه جانبه است. او تاکید داشت که سیاست گذاری های اقتصادی کشور باید بگونه ای باشد که از این حیث، هیچ وابستگی به خارج نداشته باشیم. ایشان به اهمیت کشاورزی در این رابطه تاکید می نمایند. البته تاکید ایشان به کشاورزی به معنی بی توجهی به صنعت نیست بلکه منظور این است که ظرفیت سازی های نوین در بخش توسعه صنعتی نباید نسبت به ظرفیت های موجود و بالفعل بخش کشاورزی دچار غفلت گردد. (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۷، ص ۳۳)

مقام معظم رهبری نیز در این رابطه بیان می‌کردند که: «اقتصاد ما دچار این اشکال است که وابسته به نفت است. ما باید اقتصاد خودمان را از نفت جدا کنیم: دولت‌های ما در برنامه‌های اساسی خودشان این را بگنجانند. من هفده، هجده سال قبل به دولتی که در آن زمان سر کار بود دولت‌سازندگی و به مسئولان گفتم کاری کنید که ما هر وقت اراده کردیم، بتوانیم در چاه‌های نفت را ببندیم. آقایان به قول خودشان «تکنوکرات»، لبخند انکار زدند که مگر می‌شود؟! بله، می‌شود، باید دنبال کرد. باید اقدام کرد، باید برنامه ریزی کرد. وقتی برنامه اقتصادی یک کشور به یک نقطه خاص متصل و وابسته باشد دشمنان روی آن نقطه خاصی تمرکز پیدا می‌کنند» (سخنرانی مقام معظم رهبری، ۹۲/۱/۱).

۵-۵ روند کند و ناقص خصوصی سازی

مطابق با گزارش آقای خاتمی به مجلس شورای اسلامی، تعداد شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و موسسات انتفاعی از ۵۵۰ شرکت در سال ۷۹ به ۵۳۳ شرکت در آخرین سال برنامه رسیده بود. طی این دوره جمعا ۱۸۳۳/۶ میلیون سهم به ارزش ۲۱۰۴۵/۸ میلیارد ریال فروخته شده بود که وصولی آن از محل واگذاری شرکت‌های دولتی نسبت به ارقام مصوب، فقط ۲۳/۹ درصد تحقق را نشان می‌دهد. (اداره بررسی‌های اقتصادی بانک مرکزی، ۱۳۸۴، ص ۱۲۰)

در اندیشه امام، دولت‌گرایی اقتصادی و تضییق دایره مشارکت مردم و تحدید مداخله بخش خصوصی و کنار نهادن آنان از عرصه اقتصاد، پیامدهای ناگوار سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دارد. اما متأسفانه در دولت خاتمی به این مساله اهمیت چندانی داده نشد. ایشان بر استفاده از بازاریان محرومیت کشیده و متخصصین متعهد، مسلمان و انقلابی در روند خصوصی سازی تأکید می‌نمودند. در اندیشه ایشان نشانه خصوصی سازی درست و اصولی این است که به نفع مردم محروم و مستضعف صورت گرفته باشد و الا با خصوصی سازی زمان شاه تفاوتی نخواهد داشت که عده

ای از خدا بی خبر بر امور تجاری و مالی مردم مسلط بودند. (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۹، ص ۱۵۸)

۵-۶ نقش ضعیف درآمدهای مالیاتی در بودجه دولت و برنامه سوم توسعه

متأسفانه در سالهای اجرای برنامه سوم توسعه، درآمدهای مالیاتی در بودجه دولت و برنامه سوم، نقش پررنگی ندارد. بخاطر رشد بالای درآمدهای نفتی، هرچند درآمدهای مالیاتی سالانه ۱۸/۱ درصد بود ولی این بخش نتوانست سهمی بیش از ۲۶/۳ درصد در ترکیب درآمدهای دولت به دست آورد. درآمدهای مالیاتی در برنامه سوم توسعه به طور متوسط سالانه به میزان ۱۸/۱ درصد رشد یافت. در مقایسه با سایر منابع درآمدی، سهم درآمدهای مالیاتی از کل منابع دریافتی‌های دولت کاهش پیدا کرد. (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۸۴، ص ۳۷)

برای بررسی عملکرد مالی دولت در کشورهای صادرکننده نفت، نسبت درآمدهای مالیاتی به کل منابع را مورد سنجش قرار می‌دهند. هر چه نسبت فوق بیشتر بوده حاکی از ثبات بیشتر منابع بودجه کشور است. سهم درآمدهای مالیاتی در کل منابع طی برنامه سوم نشانگر آن است که نسبت یاد شده از ۳۳/۸ درصد در سال ۱۳۷۹ به ۲۵/۱ درصد در سال ۱۳۸۳ کاهش یافته که خود بیانگر کاهش سهم درآمدهای مالیاتی است.

در اندیشه امام، وجود احکام مالی گسترده در اسلام و تعیین مالیات‌های متعدد در فقه شیعه، دلالت بر لزوم حکومت کرده که باید مالیات‌ها را دریافت و در مصارف مشخص هزینه نماید. (امام خمینی، ۱۳۸۸، ص ۳۱) ایشان بیان می‌کند که «طرح بودجه اسلام این طور است که هر درآمدی مصارف اصلی معینی دارد. یک صندوق مخصوص زکات، و صندوق دیگر برای صدقات و تبرعات، و یک صندوق هم برای خمس است... از طرفی، «جزیه»، که بر «اهل ذمه» مقرر شده، و «خراج»، که از اراضی کشاورزی وسیعی گرفته می‌شود، درآمد فوق العاده‌ای را به وجود می‌آورد. مقرر شدن چنین مالیات‌هایی دلالت دارد بر این که حاکمی و حکومتی لازم

است» (امام خمینی، ۱۳۸۸ص ۳۲) و بر حکومت لازم است این مالیات‌ها را گرفته و به مصارف مشخصه در اسلام برساند. (امام خمینی، ۱۳۸۸ص ۵۳)

در اندیشه امام خمینی در صورت اجرای دقیق احکام مالی اسلام و دریافت مالیات‌های مشخص هیچ فقیری در روی زمین باقی نخواهد ماند (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱ ص ۳۹۲) اما وابستگی دولت به نفت و عدم توجه جدی به مالیات باعث خواهد شد تا اولاً؛ منابع غنی ثروت خدادادی از بین رود و نسل‌های آینده محروم از این منابع گردند. ثانیاً؛ مردم قدر امکانات و تاسیساتی که دولت ایجاد کرده را نمی‌دانند چرا که در هزینه ساخت آن مشارکت نداشته‌اند. ثالثاً؛ باعث شکل‌گیری فرهنگ مصرف‌گرایی و نه مشارکت‌گرایی خواهد گردید.

۵-۷ رشد پایین اشتغال

در دهه ۱۳۸۰ محدود ماندن نرخ رشد بخش‌های مختلف اقتصادی، نرخ پایین انباشت سرمایه، پیدایش فناوری‌های جدید و جایگزینی سرمایه به جای نیروی کار ناشی از پایین بودن هزینه سرمایه نسبت به هزینه نیروی کار از عواملی بود که موجب فشار بیکاری بر بازار کشور شد. همچنین نرخ بالای رشد جمعیت و افزایش نرخ مشارکت، به ویژه مشارکت زنان، موجب افزایش رشد جمعیت افراد جویای کار در اقتصاد ایران شد.

نرخ بیکاری سال‌های ۷۹ تا ۸۳ به ترتیب ۱۴/۲۵، ۱۴/۲، ۱۲/۸، ۱۱/۴ و ۱۰/۳ درصد را نشان می‌دهد که علیرغم کاهش بیکاری، جمعیت بیکار کشور در سال ۸۳ بیش از ۲/۶ میلیون نفر شده بود. طی دوره این برنامه، به ترتیب ۴۳۹، ۴۴۰، ۷۱۲، ۶۹۱، ۶۱۹ هزار شغل ایجاد شده بود که بر اساس پیش‌بینی برنامه، باید به ۴۹۹، ۶۸۴، ۸۰۹، ۸۷۲، ۹۶۲ هزار نفر می‌رسید. در مجموع ۲۹۰۱۰۰۰ هزار شغل ایجاد شد در حالی که طبق هدف برنامه باید ۳۸۲۶۰۰۰ هزار فرصت شغلی ایجاد می‌شد. (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۸۴ ص ۲۲-۲۳)

امام خمینی به دلیل پیامدهای ناگوار و تهدیدهای امنیتی ناشی از بیکاری در امنیت اقتصادی، آن را مورد توجه قرار داده است و بیکاری را منشاء وابستگی اقتصادی می داند و آن را همچون سمی دانسته که کشور را به هلاکت و نابودی می کشاند. (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۲ ص ۱۰) حتی ایشان کم کاری در محیط کار را هم به عنوان یکی از تهدیدات امنیت اقتصادی به حساب می آورد: «الآن ما می بینیم که گفته می شود در ادارات کم کاری است، در کارخانه ها کم کاری است؛ این خیانت به یک مملکتی است. الآن وقت این است که کار را زیاد نکنند؛ نه کار را کسر نکنند» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۷ ص ۳۱۶)

نحوه افتراق و اشتراک رویکرد امنیتی دولت خاتمی در حوزه امنیت اقتصادی با اندیشه امام خمینی (ره)

مطابق با رویکرد امنیتی امام خمینی (ره)	مخالف با رویکرد امنیتی امام خمینی (ره)
ایجاد حساب ذخیره ارزی	افزایش بی رویه واردات
رشد سرمایه گذاری	کندی در روند صادرات غیر نفتی
اصلاح نظام ارزی	افزایش حجم نقدینگی
اصلاح و آزادسازی بازار مالی کشور	وابستگی به درآمدهای نفتی
اصلاح نظام بودجه ریزی کشور	روند کند و ناقص خصوصی سازی
توجه به رشد اقتصادی	نقش کم رنگ درآمدهای مالیاتی
کاهش نرخ تورم و افزایش رفاه	رشد پایین اشتغال
رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات	

نحوه مفصل‌بندی گفتمان امنیتی امام خمینی (ره) در حوزه امنیت اقتصادی

کاهش اختلاف طبقاتی	پرهیز از وام‌های نهادهای نظام سرمایه‌داری	پرهیز از بانکداری ربوی	جلوگیری از احتکار و گرانفروشی	توجه به کار و کارگر
مقابله با اقتصاد بیمار سرمایه‌داری غرب و اشتراکی شرق	حفظ اسلام و مصالح اقتصادی مسلمین			توجه به نظام پرداخت مالیاتی
تعدیل ثروت بطور عادلانه				تأمین رفاه عمومی به ویژه محرومان و مستضعفان
حاکمیت نظام اقتصادی اسلام	نفسی اقتصاد تک‌محصولی	استقلال و خودکفایی اقتصادی	مشارکت مردم و بخش خصوصی در اقتصاد	توجه به تولید و نفی سیاست واردات محور

۵. نتیجه‌گیری

اینکه نظام جمهوری اسلامی بعد از غلبه بر مشکلات بزرگی همچون استبداد، آشوب‌های داخلی و جنگ تحمیلی، چگونه گرفتار مشکلاتی شد که امنیت اقتصادی‌اش را تهدید می‌کرد؟ سئوالی است که انگیزه نگارش مقاله پیش رو را ایجاد نمود. با توجه به نقش مسلم سه عامل

ایمان به خدا، اتکاء بر مردم و رهبری امام خمینی(ره) در فائق آمدن بر مشکلات دهه اول انقلاب، در این مقاله نشان داده شد که غفلت از اندیشه‌ها و توصیه‌های امام خمینی(ره) در بروز تهدیدات امنیت اقتصادی در دولت خاتمی، نقشی اساسی داشته است. در اندیشه امام، توجه به نظام اقتصادی سرمایه‌داری بجای نظام اقتصادی اسلام، مهم‌ترین تهدید برای امنیت اقتصادی قلمداد می‌شود. پژوهش حاضر، ۷ مورد از تهدیدات امنیت اقتصادی در دوره خاتمی، را بر اساس دیدگاه امام، مورد بررسی قرار داده است. پدیده‌هایی همچون رشد پایین اشتغال، نقش ضعیف درآمدهای مالیاتی در بودجه، روند کند و ناقص خصوصی سازی، وابستگی به درآمدهای نفتی، افزایش حجم نقدینگی، کندی در روند صادرات غیر نفتی، افزایش بی رویه واردات، امنیت اقتصادی جامعه را در دوره خاتمی تهدید می نمود که در صورت توجه به اندیشه امام، کشور با چنین تهدیداتی مواجه نمی‌شد.

فهرست منابع:

- اداره بررسی های اقتصادی بانک مرکزی. (۱۳۸۵). «گزارش اقتصادی و ترازنامه سال ۱۳۸۳». www.cbi.ir
- خمینی، سید روح الله. (۱۳۸۵). «تحریر الوسیله (ترجمه فارسی)» ۲ جلد، چاپ اول، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
- خمینی، سید روح الله. (۱۳۸۸). «ولایت فقیه (حکومت اسلامی - ویرایش جدید)» ۱ جلد، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
- خمینی، سید روح الله. (۱۳۸۹). «صحیفه امام» ۲۲ جلد، چاپ ۵، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خمینی، سید روح الله. (۱۳۹۲). «استفتائات امام خمینی (س) (موسوعه الإمام الخمینی ۳۲ الی ۴۱)» ۱۰ جلد، چاپ اول، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خمینی، سید روح الله. (۱۴۲۱). «کتاب البیع» ۵ جلد، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
- بوزان، باری. (۱۳۷۸). «مردم دولت ها و هراس». تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- بهروزلک، غلامرضا. (۱۳۸۶). «جهانی شدن و اسلام سیاسی در ایران». تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) - مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی.
- جهان بزرگی، احمد. (۱۳۸۸). «امنیت در نظام سیاسی اسلام (اصول و مولفه‌ها)». تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- جهانیان، ناصر. (۱۳۹۸). «امنیت اقتصادی از دیدگاه اسلام و راهبردهای آن» تهران: نور علم
- حسینی زاده، سید محمد علی. (۱۳۸۶). «اسلام سیاسی در ایران» قم: دانشگاه مفید.
- حسینی زاده، سید محمد علی. (۱۳۸۳). «نظریه گفتمان و تحلیل سیاسی». علوم سیاسی، ۷(۲۸)، ۲۱۲-۱۸۱.
- حقیقت، صادق. (۱۳۸۵). «روش شناسی در علوم سیاسی». قم: دانشگاه مفید.
- خاتمی، سید محمد. (۱۳۸۰). «احزاب و شوراها» تهران: طرح نو.
- خسروی، علیرضا. (۱۳۹۱). «مکتب امنیتی امام خمینی (ره) (مبادی و مبانی فرانظری امنیت در گفتمان انقلاب اسلامی)» تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- رضائی، روح‌الله. (۱۳۸۴). «چارچوبی تحلیلی برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» ترجمه علیرضا طیب، چاپ چهارم، تهران: نشر نی.
- روزکرانس، ریچارد. (۱۳۸۶). «اقتصاد و امنیت ملی: روند تکاملی در رویکردهای جدید در مطالعات امنیتی». ج ۱، ترجمه سید محمد علی منقی نژاد، تهران: پژوهشگاه مطالعات راهبردی.
- سازمان برنامه و بودجه. (۱۳۸۴). «گزارش اقتصادی سال ۱۳۸۳ و نظارت بر عملکرد پنج ساله برنامه سوم توسعه». تهران: انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
- سریع القلم، سید محمود. (۱۳۸۲). «عقلانیت و آینده توسعه یافتگی ایران». چاپ سوم، تهران: مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه.
- سلطانی، سید علی اصغر. (۱۳۸۴). «قدرت، گفتمان و زبان: سازوکارهای جریان قدرت در جمهوری اسلامی ایران» تهران: نی.
- سلطانی، سید علی اصغر. (۱۳۸۳). «تحلیل گفتمان به مثابه نظریه و روش»، علوم سیاسی، ۷(۲۸)، ۱۸۰-۱۵۳.
- شهرام نیا، سید امیر مسعود. (۱۳۸۶). «جهانی شدن و دموکراسی در ایران» تهران: نگاه معاصر.
- علیدوست، ابوالقاسم. (۱۳۸۸). «فقه و مصلحت» چاپ اول، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

- فوزی، یحیی. (۱۳۸۴). «تحولات سیاسی اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی در ایران (۱۳۵۷-۱۳۸۰)» ۲ جلدی، تهران: موسسه چاپ و نشر عروج.
- قنبری، علی؛ صادقی، حسین. (۱۳۹۰). «تحولات اقتصادی ایران» ۲ جلد، چاپ دوم، تهران: سمت.
- کریمی مله، علی؛ بابایی، اکبر. (۱۳۹۰). «امنیت ملی از منظر امام خمینی (ره)» تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
- ماندل، رابرت. (۱۳۷۷). «چهره متغیر امنیت ملی» ترجمه ناشر، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- مصلی نژاد، عباس. (۱۳۹۶). «آسیب شناسی توسعه اقتصادی ایران (برنامه های اول تا چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران)». تهران: نشر اختران.
- معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی (۱۳۸۳). «ربع قرن نشیب و فراز بررسی تحولات اقتصادی کشور طی سال های ۱۳۵۱-۱۳۸۲» تهران: وزارت امور اقتصادی و دارایی.
- مکی آبادی، سینا. (۱۳۹۷). «امنیت اقتصادی» تهران: شفاف
- موسوی آزاد کسمایی، افسانه. (۱۳۹۰). «ارزیابی حساب ذخیره ارزی با رویکرد بهینه درآمدهای نفتی در اقتصاد کشور» نشریه راهبرد یاس: شماره ۳۰.
- نیلی، مسعود؛ درگاهی، حسن؛ کردبچه، محمد؛ نیلی، فرهاد. (۱۳۸۷). «دولت و رشد اقتصادی در ایران» تهران: نشر نی.
- ولی پور زرومی، سید حسین. (۱۳۸۳). «گفتمان های امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران» تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی